

Αγροτικός Τουρισμός: Η ελληνική πραγματικότητα

Όλγα Ιακωβίδου
Καθηγήτρια ΑΠΘ
e-mail:olg@agro.auth.gr

Παρά το γεγονός ότι για τον αγροτικό τουρισμό δεν υπάρχει ένας γενικά αποδεκτός ορισμός με ευδιάκριτα και ενιαία χαρακτηριστικά, θεωρώ ότι όλοι αντιλαμβανόμαστε την έννοιά του, γι' αυτό και δε σταθώ σε ορισμούς, αλλά θα προσπαθήσω να σας αναλύσω την πορεία του στην Ελλάδα, το που βρισκόμαστε σήμερα και τι μπορούμε να κάνουμε έτσι ώστε να καθιερωθεί ως διακριτή μορφή τουρισμού, η οποία θα είναι βιώσιμη και ανταγωνιστική.

Στην Ελλάδα μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1970 δεν υπήρχε οργανωμένη μορφή αγροτικού τουρισμού. Υπήρχαν όμως υποδομές στην ύπαιθρο, οι οποίες δεν απέχουν πολύ από αυτό που αποκαλούμε σήμερα αγροτικό τουρισμό. Πρόκειται, κυρίως, για τα ενοικιαζόμενα δωμάτια και διαμερίσματα που αναπτύχθηκαν στις τουριστικά αναπτυγμένες περιοχές της χώρας, κυρίως στα νησιά και στις παραθαλάσσιες περιοχές, χωρίς κρατική παρέμβαση και σχεδιασμό και χωρίς ιδιαίτερες προδιαγραφές ποιότητας, με στόχο να συμπληρωθεί το υπάρχον ξενοδοχειακό δυναμικό, και να επιτευχθεί συμπληρωματικό εισόδημα στους ιδιοκτήτες τους, οι οποίοι ήταν κάτοικοι της υπαίθρου. Ήταν ως εκ τούτου ένα δημιούργημα των μηχανισμών της αγοράς, συνδεδεμένο και εξαρτώμενο από το μαζικό τουρισμό, το οποίο την εποχή εκείνη μπορεί να έλυσε κάποια προβλήματα, συνέβαλε όμως στη διαμόρφωση μιας εικόνας για τον τουρισμό της χώρας, που δε θα χαρακτηρίζονταν ιδιαίτερα θετική.

Την ίδια περίοδο ο ΕΟΤ ανέλαβε μια πρωτοβουλία για τη διάσωση και αξιοποίηση παραδοσιακών οικισμών, χάρη στην οποία η Βάθεια Μάνης, η Βυζίτσα Πηλίου, τα Μεστά Χίου, η Οία Σαντορίνης, το Πάπιγκο Ηπείρου, το Φισκάρδο Κεφαλονιάς και αργότερα η Αρναία Χαλκιδικής, οι Κορυσχάδες Ευρυτανίας και άλλα χωριά γλίτωσαν από την επέλαση των εργολάβων. Μια πρωτοβουλία που συνέβαλε στην αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς με ιδιαίτερο σεβασμό στις τοπικές ιδιαιτερότητες, η οποία δίνει τη δυνατότητα στους επισκέπτες των περιοχών αυτών να ζήσουν σε ένα αυθεντικό αγροτικό περιβάλλον, να γνωρίσουν

και να θαυμάσουν τα έργα των μαστόρων της χώρας μας και να είναι περήφανοι για την αρχιτεκτονική μας κληρονομιά. Με βάση αυτή τη λογική, της αξιοποίησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του κάθε τόπου, θα έπρεπε να αναπτυχθεί ο αγροτικός τουρισμός στην Ελλάδα, ο οποίος όμως ξεστράτισε κι' ακολούθησε δικά του μονοπάτια.

Τα πρώτα βήματα ως αγροτουρισμός τα έκανε στις αρχές της δεκαετίας του '80, λίγο μετά την ένταξη της χώρας στην Κοινή Αγορά το 1981. Την περίοδο αυτή η ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού καθορίστηκε από την ερμηνεία εθνικών και ευρωπαϊκών κανονισμών και νόμων και έγινε χωρίς συγκεκριμένο σχεδιασμό και χωρίς να οριοθετηθούν συγκεκριμένοι αγροτουριστικοί προορισμοί και προδιαγραφές των αγροτουριστικών δραστηριοτήτων. Οι περισσότερες από αυτές στηρίχθηκαν σε διάφορα χρηματοδοτικά προγράμματα ενίσχυσης των επενδύσεων και αναπτύχθηκαν διάσπαρτα σε όλες τις περιοχές της χώρας, με μεγαλύτερη συγκέντρωση στις τουριστικά αναπτυγμένες περιοχές. Την περίοδο αυτή άρχισε και η ίδρυση και λειτουργία των Γυναικείων Αγροτουριστικών Συνεταιρισμών οι οποίοι, παρά το γεγονός ότι δεν απέβλεπαν στην ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού, αλλά στην οικονομική ανεξαρτησία και χειραφέτηση των αγροτισσών, απετέλεσαν το πιο διαρθρωμένο, για την εποχή, αγροτουριστικό πρότυπο. Δημιουργήθηκαν και αγροτουριστικές υποδομές από ιδιώτες, οι οποίες στις περισσότερες περιπτώσεις δε συνάδουν με τη φιλοσοφία και τους στόχους του αγροτικού τουρισμού. Σύγχρονα κτίρια, ξένα από την αρχιτεκτονική κληρονομιά και τις τοπικές ιδιαιτερότητες, απρόσωπες υπηρεσίες και προσφορά αγαθών ξεκομμένα από την τοπική παράδοση στις περισσότερες περιπτώσεις. Το γεγονός αυτό περιόρισε τη βιωσιμότητα και ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και περιόρισε την καθιέρωση του αγροτικού τουρισμού ως διακριτή μορφή τουρισμού.

Στη δεκαετία του 90 με την εφαρμογή της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER, των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (ΠΕΠ), του Β' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (ΚΠΣ) άρχισε η δεύτερη και πιο σημαντική φάση της ανάπτυξης του αγροτικού τουρισμού στην Ελλάδα.. Την περίοδο αυτή ο αγροτικός τουρισμός έγινε γνωστός ως ο τουρισμός των 3Φ (Φύση, Φιλία, Φιλοξενία), πολλές περιοχές της χώρας, άγνωστες μέχρι πριν στην τουριστική αγορά, μπήκαν στο χάρτη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού ως αγροτουριστικοί προορισμοί και άρχισαν να έχουν ζήτηση από τους κατοίκους των μεγάλων αστικών κέντρων της χώρας. Ο αριθμός των Γυναικείων Αγροτουριστικών Συνεταιρισμών

πολλαπλασιάζεται – ξεπέρασε τους 100 στα τέλη της δεκαετίας-και πλήθος αγροτουριστικών επιχειρήσεων - καταλύματα, χώροι εστίασης, δραστηριότητες αναψυχής και αθλητισμού, πολιτιστικές δραστηριότητες- δημιουργήθηκαν διάσπαρτα σε όλες τις περιοχές της χώρας. Δημιουργήθηκαν και δεκάδες καλαίσθητες εκδόσεις τοπικού ενδιαφέροντος, που αφορούσαν την προβολή των περιοχών αλλά και του αγροτουρισμού.

Ωστόσο και την περίοδο αυτή η ανάπτυξη του αγροτουρισμού έγινε, στις περισσότερες περιπτώσεις, χωρίς ένα συνολικό σχεδιασμό και χωρίς την καθιέρωση ενός θεσμικού πλαισίου, το οποίο θα όριζε, βάσει προδιαγραφών, το προφίλ των αγροτουριστικών επιχειρήσεων, έτσι ώστε ο αγροτουρισμός να καταστεί ανταγωνιστικός και να καθιερωθεί ως διακριτή μορφή τουρισμού.

Οι υπεύθυνοι φορείς για την διαχείριση των προγραμμάτων ενίσχυσης των αγροτουριστικών επενδύσεων από τη μεριά τους, ελλείπει ενός συνολικού σχεδιασμού και ενός θεσμικού πλαισίου, της σύγχυσης που επικρατούσε, ως προς τον προσδιορισμό του αγροτικού τουρισμού και της προσπάθειάς τους να απορροφήσουν τα σχετικά κονδύλια, χρηματοδότησαν τις επενδύσεις, χωρίς όμως να μπορούν να καθορίσουν τη βιώσιμη ανάπτυξη τους. Η κατάσταση αυτή είχε σαν αποτέλεσμα το μη σαφή προσανατολισμό των αγροτουριστικών επιχειρήσεων και το φαινόμενο κάθε επιχείρηση να ορίζει δικές της προδιαγραφές και πρότυπα, με βάση τη βούληση του επιχειρηματία, τις γνώσεις και τις εμπειρίες του πάνω στο αντικείμενο, τον προσωπικό του χαρακτήρα, την οικονομική του κατάσταση. Έτσι δημιουργήθηκαν διάφορες αγροτουριστικές επιχειρήσεις, οι οποίες δεν κατάφεραν να αξιοποιήσουν τις τοπικές ιδιαιτερότητες, να στηρίξουν και να στηριχθούν στην πολιτισμική κληρονομιά του τόπου, στο φυσικό του περιβάλλον, στους ανθρώπους του τόπου και κατά συνέπεια, δεν μπόρεσαν να διαφοροποιηθούν από αυτές του μαζικού τουρισμού.

Σήμερα, ο αγροτικός τουρισμός εισέρχεται σε μία νέα κρίσιμη φάση, κατά την οποία καταβάλλονται ιδιαίτερες προσπάθειες να δημιουργηθούν βιώσιμες και ανταγωνιστικές αγροτουριστικές επιχειρήσεις. Να οργανωθούν αγροτουριστικοί προορισμοί και να διαμορφωθεί το προφίλ τους, που θα τους κάνει διακριτούς από καθιερωμένους προορισμούς.

Στην Ελλάδα δεν υπάρχει επίσημη καταγραφή των αγροτουριστικών προορισμών, δηλαδή αγροτικών περιοχών διακριτών από μορφολογική και ιστορική άποψη, που διαθέτουν αξιόλογους αγροτουριστικούς πόρους, όπως αξιόλογη γεωμορφολογία, αρχιτεκτονική και πολιτισμική κληρονομιά, φυσικό και

ανθρωπογενές περιβάλλον, τοπικά προϊόντα κ.ά. Στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής της κ. Παρταλίδου, που είχε ως θέμα την προτυποποίηση ως παράγοντα διαχείρισης και προώθησης του αγροτικού τουρισμού, έγινε προσπάθεια καταγραφής των αγροτουριστικών προορισμών της χώρας. Η καταγραφή έγινε με βάση τους υπάρχοντες στην περιοχή αγροτουριστικούς πόρους, το μέγεθος του οικισμού, τις υποδομές φιλοξενίας και αναψυχής. Συνολικά καταγράφηκαν 57 αγροτουριστικοί προορισμοί.

Στο νομό Δράμας καταγράφηκαν δύο αγροτουριστικοί προορισμοί. Ο πρώτος αφορά τα Δάση Φρακτού και Ελατιάς, που χαρακτηρίζονται από το εξαιρετικού ενδιαφέροντος φυσικό περιβάλλον, την πλούσια χλωρίδα και πανίδα αλλά και τη γεωμορφολογία της ευρύτερης περιοχής που διαμορφώνει ο Νέστος. Οικισμοί στο δάσος της Ελατιάς, όπως το Σιδηρόνερο, με τα τοπικά του προϊόντα, το δασικό χωριό της Ελατιάς με την ερυθρελάτη και τα όμορφα τοπία που διαμορφώνονται στη θέση «Στραβόρεμα», μπορούν να αποτελέσουν τόπους φιλοξενίας των επισκεπτών της περιοχής. Εξάλλου στο δάσος Φρακτού, με χαρακτηριστικό την ύπαρξη του μοναδικού για τη χώρα παρθένου Δάσους, αλλά και τους έντονους γεωλογικούς σχηματισμούς, οι οικισμοί Παρανέστι, το Αχλαδοχώρι, όπου τα νερά κυλούν από παντού, η Πρασινάδα και ο Θόλο με το παραδοσιακό τους χρώμα, είναι οικισμοί που αποτελούν το επίκεντρο της ανάπτυξης των αγροτουριστικών δραστηριοτήτων.

Ο δεύτερος αγροτουριστικός προορισμός αφορά στο Φαλακρό Όρος. Ενα σύμπλεγμα προικισμένο με το Φαράγγι των Πύργων, τα δάση οξιάς, το οροπέδιο της Σίτνας και τα πολυάριθμα και διαφορετικά τοπία, που αλλάζουν από εποχή σε εποχή. Συγκριτικό πλεονέκτημα της περιοχής αποτελεί το χιονοδρομικό κέντρο, το οποίο αποτελεί πόλο έλξης πολλών επισκεπτών, αλλά και πρόκληση για την ανάπτυξη αγροτουριστικών υποδομών. Ο Βώλακας, οι Πύργοι, ο Γρανίτης, το Λιβαδερό, οι Ταξιάρχες, ο Βαθύλακος, ο Ξηροπόταμος και η Πετρούνα είναι μερικά από τα χωριά που μπορούν να αποτελέσουν πόλους ανάπτυξης αγροτουριστικών υποδομών.

Στον Οδηγό της Αναπτυξιακής Εταιρείας Δράμας προτείνεται και ένας τρίτος αγροτουριστικός προορισμός, αυτός του λεκανοπεδίου στο Κάτω Νευροκόπι.

Οι παραπάνω αγροτουριστικοί προορισμοί είναι προικισμένοι με αγροτουριστικούς πόρους, εμφανές στα φυλλάδια της Νομαρχιακής Επιτροπής Τουριστικής Προβολής Δράμας και της Αναπτυξιακής Εταιρείας Δράμας, που μπορούν να προκαλέσουν την επισκεψιμότητά τους. Ωστόσο οι περισσότεροι προορισμοί της χώρας έχουν το ίδιο αξιόλογους, ενδεχομένως διαφορετικούς

αγροτουριστικούς πόρους. Όλες οι περιοχές όμως απευθύνονται στην ίδια τουριστική πελατεία, η οποία προς το παρόν είναι οι κάτοικοι των μεγάλων αστικών κέντρων της χώρας. Πως λοιπόν θα επιλέξουν οι εν δυνάμει επισκέπτες μια περιοχή, ακόμη και μια συγκεκριμένη επιχείρηση;

Στην ανταγωνιστική αγορά του τουρισμού ο πρώτος στόχος μιας περιφέρειας, προκειμένου να καταστεί επιλέξιμη ως τόπος προορισμού, είναι να δημιουργήσει και να προσφέρει ένα διακριτό, ελκυστικό και «αυθεντικό» αγροτουριστικό προϊόν, το οποίο θα συνδέεται με την ταυτότητα της περιοχής και θα ενσωματώνει την εικόνα της, διασφαλίζοντας ποιότητα στην εμπειρία της αναψυχής. Χρειάζεται η δημιουργία αγροτουριστικών επιχειρήσεων οι οποίες θα παρέχουν στους επισκέπτες ένα ευρύ φάσμα υπηρεσιών και αγαθών, θα προσβλέπουν στην καλύτερη δυνατή ικανοποίηση των προσδοκιών των επισκεπτών κατά την παραμονή τους σε αυτές και η λειτουργία τους θα εναρμονίζεται με το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον της περιοχής. Εξάλλου οι επιχειρηματίες του αγροτικού τουρισμού πρέπει να γνωρίζουν ότι ο στόχος τους δε θα πρέπει να είναι η επίτευξη κέρδους μέσω της αύξησης του αριθμού των επισκεπτών, αλλά μέσω της διαφοροποίησης και της υψηλής ποιότητας του προσφερόμενου προϊόντος. Σε αυτή τη λογική το προσφερόμενο προϊόν από μια αγροτουριστική επιχείρηση εκτός από την κλασική παροχή διαμονής, πρέπει να περιλαμβάνει και εστίαση βασισμένη στην τοπική κουζίνα και στα τοπικά προϊόντα, περιήγηση στη φύση και στο χωριό, διοργάνωση της γνωριμίας με τα πολιτισμικά στοιχεία της περιοχής, επίσκεψη στα ιστορικά και λοιπά αξιοθέατα, δραστηριότητες αναψυχής, γνωριμία με τις ασχολίες και την καθημερινή ζωή των κατοίκων της περιοχής, διάθεση των τοπικών και παραδοσιακών προϊόντων και άλλες δραστηριότητες.

Αυτό όμως που διαφοροποιεί μια περιοχή έναντι μιας άλλης είναι οι τοπικές ιδιαιτερότητες. Οι φιλοξενούμενοι μιας επιχείρησης στο Φαλακρό πρέπει να αισθάνονται ότι βρίσκονται στο Φαλακρό και όχι στο Πάικο. Κι' αυτό είναι εφικτό μόνο εάν το προσφερόμενο αγροτουριστικό προϊόν καταφέρει να ενσωματώσει την εικόνα της περιοχής.

Δεν αρκεί όμως η διαφοροποίηση και η ελκυστικότητα του αγροτουριστικού προϊόντος για να προκαλέσει την επισκεψιμότητα της περιοχής και την επιλογή της επιχείρησης. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η γνωστοποίηση αυτού στους εν δυνάμει επισκέπτες της περιοχής. Κατά συνέπεια η προώθηση τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό πρέπει να αποτελέσει την αιχμή του δόρατος στην ανάπτυξη

του αγροτικού τουρισμού. Προς την κατεύθυνση αυτή πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση τόσο από τους τοπικούς, όσο και από τους εθνικούς φορείς προώθησης του τουρισμού. Είναι σημαντική και η δικτύωση των επιχειρήσεων, αλλά και η επιμόρφωση των επιχειρηματιών.

Ποιοι είναι όμως οι αγροτουρίστες ή περιηγητές ή επισκέπτες μιας περιοχής, και ποιοι είναι οι παράγοντες που τους προτρέπουν να την επισκεφθούν; Με βάση τα συμπεράσματα της διδακτορικής διατριβής της κ. Παρταλίδου, οι περιηγητές διαθέτουν συγκεκριμένα πρότυπα αναψυχής και είναι σε θέση να τα εκφράσουν. Το πρότυπο του αγροτουριστικού προορισμού ποιότητας, δηλαδή το ιδανικό, περιγράφεται από τρεις διαστάσεις. Η πρώτη σχετίζεται με τις τοπικές ιδιαιτερότητες του προορισμού ή αλλιώς το τοπικό χρώμα, η δεύτερη με την ποιότητα των υποδομών προορισμού και η τρίτη με τις δραστηριότητες αναψυχής που αναπτύσσονται σε αυτόν και προσφέρονται στους επισκέπτες της περιοχής.

Με βάση αποτελέσματα ερευνών που πραγματοποιήσαμε στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη το 1996 και το 2000, αλλά και με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία, διαπιστώσαμε ότι εκείνοι που επιλέγουν τον αγροτικό τουρισμό είναι κυρίως κάτοικοι πόλεων, οι οποίοι επισκέπτονται την περιοχή με φίλους για ολιγόημερες διακοπές, οι οποίες δεν ξεπερνούν τις 3 ημέρες. Προσπαθούν να ξεφύγουν από την επιθετικότητα της πόλης, να έρθουν σε επαφή με τη φύση, τον πολιτισμό και τους ανθρώπους της υπαίθρου, να δοκιμάσουν συγκινήσεις χωρίς κινδύνους και χωρίς προσωπικές δεσμεύσεις, κάνοντας απλά πράγματα. Έχουν πολλές εμπειρίες και προσδοκούν να αποκομίσουν και καινούριες. Αναζητούν στους αγροτουριστικούς προορισμούς όλα τα χαρακτηριστικά που λείπουν από την πόλη, αλλά και από τον οργανωμένο τουρισμό. Επιθυμούν να ζήσουν σ' ένα περιβάλλον που το παρελθόν εξακολουθεί να κάνει αισθητή την παρουσία του, μέσα από την εικόνα που προβάλλει ο τόπος που επισκέπτονται. Να βιώσουν τις παραδόσεις και την ιστορία του. Να δοκιμάσουν και να γευτούν την παραδοσιακή κουζίνα και τα τοπικά προϊόντα. Να βρουν τη διαφορετική ζωή που πιστεύουν ότι υπάρχει στην ύπαιθρο. Να μετέχουν σε δραστηριότητες αναψυχής, οι οποίες θα τους βοηθήσουν να ξεφύγουν για λίγο από τις συνθήκες της καθημερινής ζωής. Για την επιλογή του καταλύματος που θα επιλέξουν για τη διανυκτέρευσή τους, αλλά και της ταβέρνας για τη διατροφή τους συμβουλευούνται φίλους. Η πληροφόρηση για αγροτουριστικούς προορισμούς και αγροτουριστικές επιχειρήσεις από το internet , όπως και από τον ΕΟΤ είναι περιορισμένη. Σε σχέση με τον ΕΟΤ, χαρακτηριστική είναι η θέση ενός κατοίκου της

Θεσσαλονίκης «..όσες φορές ζήτησα πληροφορίες από τον ΕΟΤ για ένα συγκεκριμένο αγροτουριστικό προορισμό ποτέ δε μου δόθηκαν, διότι δεν υπήρχε τίποτα σχετικό». Είναι γεγονός ότι για τον ΕΟΤ , μέχρι τη δεκαετία του 1990, η ελληνική ύπαιθρος πέραν των ακτών, δεν αποτελέσει τουριστικό προορισμό παρά μόνο εάν διέθετε αξιόλογους αρχαιολογικούς χώρους, στους οποίους και επικεντρώνονταν. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, φαίνεται ότι έχει αρχίσει να εκδηλώνεται, αργά αλλά σταθερά, κάποιο ενδιαφέρον γι' αυτή τη μορφή τουρισμού. Η δημιουργία της ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΕ μπορεί να συμβάλει προς την κατεύθυνση αυτή, κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Στο πλαίσιο της πολυτομεακής ανάπτυξης της υπαίθρου και εν όψει του 4ου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, ο αγροτικός τουρισμός, έτσι όπως προσδιορίστηκε στην εισήγησή μου, μπορεί να αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης. Στους ανθρώπους του τόπου και στην πολιτεία έγκειται η επιτυχία του.